

אבן-זהר, איתמר 1965. "מבוא: סקירה חטופה על הספרות הסקנדינבית מן המאה ה"א עד שלהי ה"ט". בתוך סיפורים סקנדינביים בני-זמננו, מבחר, תרגום ומבוא: איתמר אבן-זהר, תל-אביב: עם הספר, עמ' ז-כ.

מבוא

סקירה חטופה על הספרות הסקנדינבית מן המאה ה"א עד שלהי ה"ט

ספרותם של העמים הסקנדינביים (השבדים, הנורווגים, הדנים והאיסלנדים)¹ איננה ספרות בתיימה. היא מן הספרויות העתיקות באירופה כולה ומן המעניינות שבהן. ב"סאגות" המפורסמות, שנכתבו באיסלנד על-ידי אלמונים במאות י"א—י"ג ועל-ידי סנורי סטורלוסון (1179—1241) ואחרים, הגיעה הספרות העתיקה של עמי סקנדינביה לשיא. שלא חזרה לכמותו אלא בזמן החדש. בשנים ההן היתה עדיין לשון משותפת לנורבגים ולאיסלנדים, יוצאי נורווגיה, מצד אחד, ולדנים ולשבדים מצד אחר. ואף בין שתי החטיבות הללו — הנורווגית-האיסלנדית והדנית-השבדית, עדיין לא היה המרחק רב.

חיי היצירה הספרותית לא פסקו לגמרי בסקנדינביה כולה גם אחרי המאות ה"ג וה"ד, אך הם שבו ונתעצמו אחרי הריפורמציה, שעודדה את הלשונות המקומיות שהחלו להידחות מפני הלטינית. מן המאה ה"ח והלאה התפתחותה של הספרות בשבדיה ובדנמרק-נורווגיה (נורווגיה איבדה את עצמאותה כשנכבשה על-ידי הדנים וכל הסופרים שגדלו בנורווגיה כתבו דנית, ומשום כך נהוג לשייכם לספרות הדנית, או הנורווגית-הדנית) קשורה קשר הדוק להימים הספרותיים ביבשת אירופה עצמה, אף מושפעת מהם הרבה — ובתחילה באיחור. עד המאה ה"ח אין שום אישיות ספרותית מובהקת בתחום הספרות היפה בולטת בסקנדינביה — רוב החיבורים הם חיבורי-דת או הגות. אולם מן המאה ה"ח והלאה מתחילה פריחה מחודשת גם בספרות היפה.

בדנמרק-נורווגיה עומדת המאה כולה בסימן אישיותו של לודוויג הולברג (1754—1684), הגאון הרבגוני, שחיבר מחזות, אולם גם הרבת ספרי היסטוריה, מדע והגות. יצירתו כולה מוטבעת מאד בחותם התקופה: הגותם של הובס, לוק וניוטון, חיבוריו של סוויפט, ועולמם של קורניי, ראסין ומולייר משלהי המאה ה"ז.

הרומנטיקה הפורחת באירופה משפיעה על סקנדינביה באיחור-מה, וראשיתה של המאה ה"ט עומדת בסימנה. הרמן וסל, יוהאנס אואלד ואחרים הם מן הבולטים בדנמרק בתקופה שעד פריחת יצירתו של המשורר אדם אלנשלייגר (1850—1779) ובנידודו האחרים, כמו ס. ס. בליכר ואחרים. דמות בולטת באותה תקופה, המוטבעת אף היא במידה רבה בחותם הרומנטיקה, הוא ניקולאי פרדריק סאוארין גרונטוויג (1872—1783), שהוא בעל זכויות רבות לא רק בתחום הספרות היפה אלא גם בשטחי יצירה אחרים, כגון איסוף המיתוסים הנורדיים, אגדות-העם, ואיגון רשת-חינוך עממית בארצו. בשנים אלה יוצר גם סופרה הידוע ביותר של דנמרק — האנס כריסטיאן אנדרסן (הנכון: אנרסן) (75—1805), וכן הפילוסוף הנודע ביותר של דנמרק, סירן קירקגור (55—1813).

גם בשבדיה, שהשתחררה משליטתה הייחודית של הגרמנית כלשון-ספרות, פורחת הרומנטיקה ביצירתו של דניאל אמדיאוס אטרבורם, וביותר של אסאיאס טנגר (1846—1782), מחבר "סאגת פרייתוף" הידועה, ואחרים. אולם יוצרים בעלי שיעור-קומה עילים בשבדיה דווקא

בתקופתהביניים שבין השפעת הרומנטיקה לנאטורליזם: קארל יונס לווה אלמקוויסט (1793—1866), יוהן לודוויג רונברג (1804—1877) וויקטור רידברג (1793—1895). רונברג נחשב גם משוררה הלאומי של פינלנד, אלא שבכל המובנים הוא שייך לספרות השבדית. בשעתו היה רידברג דווקא הנערץ בשלושה, אך כיום רבים מפחיתים מערכו.

גורווגיה, שתרמה לספרות הדנית ממטב יוצריה בשנים שלפני המאה הי"ט, משתחררת ב־1814 מעולה של דנמרק ונעשית ממלכה עצמאית. שני יוצרים גדולים מטביעים חותמם על ראשית תחייתה של הספרות הגורווגית, תחייה המתבטאת לא רק במוטיבים לאומיים (אף הם בסימן הרומנטיקה) אלא גם בחידושים צנועים בלשון הכתובה, באוצר־המילים ובתחביר. השנים הם הנריק וורגלאן (1808—1845), שזכויות רבות לו בכל שטחי הרוח של ארצו (היה אחד מראשי התומכים בהתרת ישיבתם של יהודים בגורווגיה) ויוהן סבסטיאן ולהאון (73—1807), שהיה מתנגדו של וורגלאן. איסוף אגדות־העם, שהחלה בו הרומנטיקה הגרמנית, היתה לו בגורווגיה חשיבות עצומה כשיבה למקורות העממיים. שני סופרים גורווגיים, יירגן מז ופדר פריסטן אסביירנשן, אספו מפי העם, כדרך שעשו קודמיהם והבאים אחריהם ביבשת ובסקנדינביה (בפינלנד: אליאס לנרוט, אוסף שירי הקאליוואלה), אגדות־עם גורווגיות (אוסף ראשון: 1842). בהשפעת הרומנטיקה המאוחרת, ומשאפה לשיחורר לאומי גמור, כולל שיחורר מעולה הלשוני של דנמרק (בגורווגיה הוסיפו לכתוב דנית, אולם ביטאו אותה באופן שונה תכלית־שינוי מן הדנים), העלה הבלשן הנורבגי איוואר אוסן (96—1813) את הרעיון לחבר לשון־כתב חדשה על בסיס הניבים הגורווגיים המדוברים בימיו, שלגביו היו מעין שרידים של הלשון הגורווגית העתיקה מלפני הכיבוש הדני. הוא פירסם דיקדוק ומילון של הלשון המוצעת, שאותה כינה "לאנדסמול", כלומר "שפת הארץ", ובעצמו החל לכתוב בה שירים. אחרים הצטרפו אליו והחלו להפוך את לשון הלאנדסמול ללשון־ספר גמורה, שבסופו של דבר הופרה על־ידי המדינה כלשון שוות־זכויות ללשון הגורווגית הרגילה (הקרואה "ריקסמול"), ענין זה רבה חשיבותו להבנת חייה־התרבות של גורווגיה בת־זמננו, שסופריה קצתם כותבים בלשון ריקס־מול וקצתם בלשון לאנדסמול (הקרואה כיום "נינורשק", לאמור: גורווגיה חדשה), וריב־הלשונות אינו חדל בה ועודו בעיצומו.

משלהי המאה הי"ט עד שנות ה־20 למאה הנוכחית

מן המאה הי"ח ועד שלהי הי"ט עומדת ספרות העמים הסקנדינביים, פרט לכמה יוצאי־דופן, בצל הספרות האירופית הכללית. מעמדם של רוב סופרי סקנדינביה בשנים הללו אינו ניתן להערכה בקנה־מידה בינלאומי. אולם סמוך לסוף המאה הי"ט והלאה עולים בסקנדינביה יוצרים בעלי שיעור־קומה בינלאומי, המשתלבים במערכת היצירה של ארצם, מצד אחד, ובמערכת היצירה האירופית, מצד שני. חלקם משפיע השפעה חשובה וניכרת על היצירה העולמית של זמנם ושל זמננו. בתקופה זו דומה גם שבחייה־התרבות מתחילות שלש המדינות הסקנדינביות (איסלנד ופירואה, השייכות מבהינה פוליטית לדנמרק, אינן נמצאות במרכז ההתפתחות התרבותית והחברתית) לינוק זו מזו, ומתחילה להיוצר אווירה כלל־סקנדינבית ערה ותוססת. זרמים מחשבתיים של היבשת עוברים לדנמרק, המשמשת מרכז־התרבות לסקנדינביה כולה, וממנה לשבדיה ולגורווגיה.

שנות ה־80 של המאה מוטבעות בתחילה בחותמו של גיאורג בראנדס (1842—1927), דני ממוצא יהודי, שנעשה אחד מראשי המבקרים של אירופה כולה.² באותן שנים קמים סופרים כמו ינס פטר יעקובסן (85—1847), הרמן באנג (1875—1912), הנריק פונטופיאדאן (1857—1943) ואחרים. יעקובסן, המושפע מורמים נאטורליסטיים וסימבוליסטיים בני־זמנו, אינו עומד בצלם אלא הוא חלק מהם, שווה־ערך לשאר סופרי אירופה.³ הרמן באנג⁴ הוא נציג מובהק של האימפרסיוניזם האירופי, ויצירותיו, שהיו אהובות מאד בדורה, דומה כי לא נס ליחן גם בימינו. הנריק פונטופיאדאן, חתן פרס־נובל, אף הוא מן הסופרים הדניים שצמחו בשלהי המאה והיו מיצרי הספרות הדנית החדשה. על אלה יש להוסיף כמה וכמה משוררים בלתי־מבוטלים

כגון סופוט קלאוסן (1865—1931). ואף על־פי־כן אפשר לומר שמרכז־הכובד של הספרות הסקנדינבית עובר צפונה — לשבדיה ולנורווגיה. בנורווגיה שולט שוב זוג סופרים על היי הספרות — הנריק איבסן (1828—1906) וביירנסן ביירנסטיירנה (1852—1910). איבסן, המושפע בתקופת יצירתו הראשונה, וגם הרבה אחר־יכן, מבראנדס וממשיעיו האירופיים, הרג הרבה מגבולות ארצו שלו ונעשה מנס־יצאן־ברזל של התרבות האירופית כולה. במחזותיו המפורס־מים ביותר, כ"פּר יינט",⁵ "בראנד", "איוב העם",⁶ "בית הבובה" (נורה)⁷ ועוד, העלה בעיות חברתיות יסודיות ואקטואליות לזמנו, ודומה שדווקא בגללן נשכה במידה רבה בזמן מאוחר יותר, כשחדלו הבעיות הללו לעניין את החברה האירופית, אם כי השפעתו הדראמטית ניכרת במיטב יוצרי זמננו. אכן, באחרונה נתחולל מעין רנסנס של איבסן, שהחל באנגליה, בעיקר בזכות תרגומיו החדשים של מייקל מאייר; ויודעי יצירתו של איבסן יעדיפו כיום, בלי ספק, את מחזותיו המאוחרים, שבהם התרכזו יותר באדם ופחות באידיאה, כגון "הארדיכל סולנס", "הדה נבלר", "איולף הקטן", "רוסמרשולם", "יון גבריאל בורקמן" ואחרים. ביירנסטיירנה לא זכה לפירסום עולמי כאיבסן ועלמו מצומצם ולאומי יותר משלו, אולם אף הוא יוצר בעל ייעור־קומה בלתי־מבוטל.⁸

בשבדיה של אותם ימים שולט שליטה גמורה המחזאי־הרומניסטי־המסאי הגאון אוגוסט סטרינד־ברג (1849—1912), שעולמו הדראמתי הפרוע והסוער מיירא לא אחת את בני־ארצו השמרנים, כדרך שאיבסן היה נועז מדי לארצו משך שנים רבות. אחדים ממחזותיו של סטרינדברג לא הוצגו בראשונה אלא בצרפת או בארצות אחרות עד שזכו להידפס ולהיות מוצגים בשבדיה ("העלמה יוליה", למשל), אולם רבונותו של סטרינדברג — בסיפור הקצר, במחזה (הוא כתב מחזות נאטורליסטיים, סימבוליסטיים, והראה דרכי יצירה חדשות במחזותיו כמו "משחק הלום" ואחרים, שבהם ממדי הזמן והחלל, המציאות וההלום שונים מהדרך בה הם מתוארים ביצירה בת־זמנו), ברומן ובמסה — יצרה למעשה את הספרות השבדית החדשה, כי גם מעריציו וגם מתנגדיו צמחו ממנו ותלויים בו.⁹

באותה תקופה מתפרסמים יוצרים חדשים, בהם נשים. ראוי לציין את ויקטוריה בנדיקטסון (כתבה בשם הבדוי ארנסט אלגרן, 88—1850) ושארלוט אנה לפלר. אולם תפנית רבת־משמעות בספרות השבדית מתרחשת בשנות ה־90, והיא מכוונת במפורש נגד הזרמים הנאטורליסטיים ששלטו אז באירופה ובסקנדינביה, כמו גם נגד סטרינדברג, הנאטורליסטי באותה תקופה. ורנר פ־ון־היינדסטאם (1859—1940), והמבקר־הסופר והמשורר אוסקאר לורטין ("היהודי הראשון בספרות השבדית"), יוצרים את הניאורומנטיקה. פ־ון־היינדסטאם, שתחילתו בשירה, כותב לאחר־מכן גם סיפורים קצרים על רקע לאומי הירואי, כגון "אנשי המלך קארל", מחזור סיפורים, שבו הוא מתאר־מפאר את ימיו של קארל הי"ב, או "עלילת־הלרגל של בירגיטה הקדושה", שרקעו ימי־הביניים. היינדסטאם, שבילה שנים אחדות במזרח התיכון, מושפע מאד בדרכי תיאורו מאווירת החושנות והאור של המזרח. הדמיון עדיף בעיניו על התיאור הנאמן למציאות, "הנאטורליסטי", הבעיות החברתיות האקטואליות נראות לו פחות חשובות לעומת תיאור חיי האדם והאומה בפרספקטיבה היסטורית רחבה. היינדסטאם שאף ליצור "רנסנס" ניאורומנטי, והשיג זאת במידה רבה לא דווקא בכותרתו (אף כי זכה בסופו של דבר להערכה "רשמית" מכובדת בצורת פרס־נובל) אלא בכוחה של סופרות, שנתפרסמה בעולם יותר ממנו והוסיפה לחיות בעולם לאחר שיצירתו שלו נעשתה קלאסיקה שבדית בלבד — היא סלמה לאגרלף (1858—1940), שהרומן הראשון שלה, "אגדת ייסטה ברלינג",¹⁰ המבוסס על האגדות של מחוז ילדותה, ורמלאנד, עודנו ספר־קריאה חביב בשבדיה ובעולם כולו. יצירותיה האחרות גם הן ידועות ומפורסמות, מהן "ירושלים",¹¹ בכל יצירותיה שולט היסוד האגדי, ועם זאת קשורה היא כולה למציאות של מחוזה ולאנשים הקרובים לה בארצה. ברומן "ירר שלים" עז במיוחד הוא החלק בו היא מתארת את אנשי מחוזה היושבים במקומם, ואילו כשעליה לתרחיק מן הרקע המקומי, וכשהיא כותבת על האיכרים השבדיים שעקרו לירושלים, כתיבתה נעשית דלה הרבה יותר.¹²

תחילתה של המאה הנוכחית היא המשך ישר לפריחה התרבותית הגדולה של שלהי המאה הי"ט. הסופרים הבולטים בדנמרק הם מרטין אנדרסן נקסה (1869—1954), שתיאר תיאור ריאליסטי וחסר-פשרות את מעמדות-העוני בארצו, ויהאנס ו. ינסן (1873—1950), המחדש רבות בתחום הצורה האמנותית. הרומן של ינסן, "נפילת המלך", הוא מן היצירות המושלמות ביותר בלשון הדנית.¹⁸

בנורווגיה נמשכת התחייה הספרותית. אחרי השירה הרומנטית של ורגלאן וולהאון, והמחזה של איבסן וביירנסטיירנה, מתפתח הרומן המודרני של קנוט האמסון (1859—1952),¹⁴ סיגריד אונדסאט (1882—1949) ואולאף דוון (1876—1939). המסון ואונדסט זכו לפירסום בינלאומי גדול עד שלפעמים נוצר הרושם כי אין בנורווגיה באותה תקופה סופרים אחרים זולתם. ראוי אפוא להזכיר סופרים ומשוררים אחרים: יונס לי, פריסטיאן אלסטר, אלכסנדר ל. קיילאן (קרא בערך: שייאלאן), אמליה סקראם, ארנה גארבורג (מחשובי הסופרים בלשון גינורסק), וכמה סופרים שוליים-כביכול כגון סיגביירן אובסטפלדר, שהיה ודאי המקורי ביותר בבניידורו, מייעט בכתיבה ומת בגיל צעיר מאד (1866—1900).¹⁵ גם סופרים אחרים קונים להם מקום בספרות הנורווגית: פטר אגה, גבריאל סקוט, ויוהן בויר.¹⁶ האחרון התפרסם יותר מחבר ריו, אף כי יש התמהים על שום מה. הסופר אולי אדוארד רלווג קנה את עולמו בסדרת ספריו על המתשבים הנורווגיים בערבה באמריקה,¹⁷ ועוד ועוד. ראוי היה להזכיר כאן גם משוררים, אולם דומה שעיקר כוחה של הספרות הנורווגית בתקופה זו הוא ברומן ובסיפור.

בשבדיה קמים בראשית המאה שני סופרים חשובים, יאלמאר סדרברג (1869—1941), המציג מעין *fin du siècle* מאוחר שבבדיה, ויאלמאר ברגמן (1883—1931), שהוא מגדולי הספרות השבדית כולה. הרומנים של ברגמן, כמו "צוואת הוד מלכותו", "בני מארקורל מוואדק'פינג", "השוטה זאק" ואחרים, הם מן הרומנים המעולים ביותר בספרות השבדית, ואך מול ביש הוא שלא קנה את עולמו בחייו ולא נתפרסם בעולם כולו כאחרים מבני-דורו.

ממלחמת-העולם הראשונה והלאה מתחילה שבדיה להיאחו יותר בספרות המודרנית של המאה הנוכחית, ובשנות ה-20 באה תחייתה של השירה השבדית בידי שני משוררים, בני פינלנד זיוקה: המשוררת אדית סדרגאן,¹⁸ והמשורר אלמר דיקטוניוס. שניהם מחדשים את פני השירה השבדית. לא רק בתכנים ובמוטיבים אלא גם בלשון ובצורות, המושפעות מן הפזיטר ריום, האקספרסיוניזם והסימבוליזם המאוחר. מן הסופרים הבולטים שלאחר המלחמה — הסר פרת אגנס פיז'קרוסנשטיירנה, סיגפריד סיוורטס,¹⁹ סיגפריד לינדסטרם ופר לאגרוקוויסט. האחרון, משורר וסופר (נול' 1891), הוא מעין חולית קשר בין עולם הספרות של שבדיה שלאחר המלחמה לבין עולם הספרות שצמח בשנות ה-20 וה-30. הוא שימש מתווך חשוב למודרניזם האיירופי בספרות השבדית, ובכך פתח לבאים אחריו פתח לדרכי יצירה חדשות. מכל מקום, אין יצירתו כולה מפרק ליבלובה הראשון בלבד — ממיטב יצירותיו נכתבו דווקא בשנים האחרונות: "הגמד", "בר אבא", "עלייה לרגל אל הים".²⁰

משנות ה-20 ועד ימינו

בשנות ה-20 וה-30 למאה הנוכחית, שבהן פותחת אנתולוגיה זו, הקירבה הגדולה בין שלש הספרויות הסקנדינביות, והאווירה הכלל-סקנדינבית שהיתה קיימת בראשית המאה, בדורם של בראנדס, סטרינדברג, איבסן וממשיכיהם, נעלמת והולכת. ככל שמתחזקים הקשרים הפוליטיים והכלכליים בין שלש הארצות הסקנדינביות פוחת והולך הקשר התרבותי הישר, ותכופות בקי אים משכילים בשבדיה במתרחש בתרבות צרפת או אנגליה יותר משהם בקיאים בנעשה בספרות של נורווגיה או של דנמרק. הנטייה להוסיף ולראות בספרויות של השבדים, הנורווגים והדנים מעין ספרות אחת, הכתובה דרך-מקרה בשלש-ארבע לשונות, יש בה משום ראייה רומנטית ולא דווקא מציאותית, והיא אפיינית בייחוד לחוקרי-הספרות החיים הרחק מסקנדינביה, מהם טובים. בשנים הללו מתרכים והולכים הסופרים המעולים, וכמו שבאירופה כולה שוב אין זרם ספרותי אחד שליט בעולם היצירה הספרותית כך גם בארצות סקנדינביות, ועל כן

קשה מאד למתוח קו מרכזי המאפיין את היצירה הספרותית בכל אחת מארצות סקנדינביה בשלושים-ארבעים השנים האחרונות, וכל שכן קשה למתוח קו משותף כזה לסקנדינביה כולה. ובכל-זאת אפשר לומר, באופן כללי ובלתי-מדויק, ועל דרך השלילה דווקא, כי ככל שאנו מתרחקים משנות 1920—1930, כן פותחות היצירות שנושאתיהן קשיי הקיום החמרי וכל הכרוך בו, או הכתובות על דרך הריאליזם המתון או הנאטורליזם הגס. ואין תימה בכך, שהרי דווקא בשנים קשות אלו מתבצר והולך מעמדה-הפועלים בשלש ארצות סקנדינביה עד שהוא תופס את השלטון בשלשתן, וכך מתחיל תור ריפורמות נרחבות, שבעקבותיהן נעשות שלש הארצות הללו מדינות-סעד למופת לעולם כולו. משלהי שנות ה־30 והלאה נושמים סופרים רבים את הכתיבה הריאליסטית או את הניאורומנטיקה. כמוכן, אין הדברים אמורים ביוצרים הגדולים שקדמו לשנים הללו והם מוסיפים ליצור בדרכם, אלא במשמרת החדשה של הסופרים, שראשית דרכם בשנים הללו. אמנם, אף כאן הוסיפו אחדים להיות מעוגנים, ברב או במעט, בנוף ריאליסטי, אולם הרומן המודרני הצומח בספרות האנגלו-סקסית, הצרפתית והגרמנית — ובראש וראשונה: היעלמות התופעות החברתיות שפירנסו את הרומנים החברתיים הריאליסטיים — מכוונים את סופרי סקנדינביה לאפיקי יצירה חדשים.

בשנים אלו עיקר פריחתה של הספרות ברומן, בסיפור הקצר ובשירה: הרומן, הסיפור והשיר — בשבדיה, הרומן והסיפור — בנורווגיה ובדנמרק. אמנם, גם בדנמרק ובנורווגיה נכתבת שירה בעלת-ערך, אך היא שייכת בחלקה הגדול לעולם השירה הקלאסית של שלהי המאה, בטרם יבואו הזרמים החדשים לעולם. גם אין פירוש הדבר שאין כותבים מחזות. גם בשבדיה, גם בנורווגיה וגם בדנמרק מוסיפים לכתוב מחזות, אולם אותם הסופרים הכותבים מחזות מצטיינים יותר בתחומים אחרים — אף כי גם כאן יש, כמוכן, יוצאים מן הכלל, כמו קאי מונק בדנמרק, וילהלם מוברג בשבדיה או הלגה קרוג בנורווגיה.

חלות גם התפתחויות אחרות — בשטח הלשון. לשעבר היתה היצירה בסקנדינביה נחלת השכבות הבינוניות והאציליות, והללו קראו על-נקלה את כל שלש הלשוניות העיקריות, ולפעמים גם את רוב הדיאלקטים. הלשון הנורווגית — ריקסמול — עדיין היתה קרובה מאד ללשון הדנית — בכתיב, בתחביר ובאוצר-המלים, והכתיב של השבדית גם הוא היה דומה, בפרטים רבים, לפתיב הדני. מראשית המאה מתחילות בשבדיה ובנורווגיה ריפורמות של כתיב, בדרך זו מאבדות מלים רבות בשבדית, בנורווגית ובדנית את כתיבן המשותף (שהיה משותף למרות ריחוקי המבטא), ומתוך כך החלו רבים מתקשים להבין, או ששוב לא היו מוכנים לטרוח. הקיצוניים ביותר בריפורמות היו הנורווגים, שערכו לפחות ארבע ריפורמות חשובות בכתיב (כולל אף שינויים בתחביר ובמורפולוגיה), ועתה, בגלל ההתרחקות הגוברת גם באוצר-המלים, שוב אין להרגיש בקרקע אחידה מוצקה כבעבר. ועוד: לשון ג'ונורסק החלה לשמש טובים וגדולים, ואין היא ניתנת בקלות לשבדים או לדנים, התירגומים ההדדיים, שלא היו נחוצים בעבר, מתרבים עתה והולכים, ולא רק — כטענת רבים — בגלל האינטרסים של מו"לים מקומיים.

מלחמת-העולם השניה הטביעה חותמה על הארצות שסבלו מעול הכיבוש הנאצי — דנמרק ונורווגיה, ובעקפים גם על שבדיה. אחרי המלחמה קם בשלש הארצות דור חדש של סופרים שדרך כתיבתם חדשה, ואף רבים מן הסופרים שהחלו להתפרסם בשנות ה־30 חל שינוי בכתיבתם.

התקופה החדשה — משנות ה־50 ועד היום — מושפעת הרבה מן הזרמים החדשים באירופה ובארצות-הברית ואפיינית לה האקספרימנטליות הצורנית. הרקע ליצירות וגיברתיהן שוב אינם סקנדינביים בהכרח, כבימי הנאטורליזם או הניאורומנטיקה. עתה הרקע עתיק או זר, דמויני או קונקרטי, רחוק או קרוב, הלוקאליות המצומצמת אינה עוד כלל ראשון באסטיקה המקובלת. השאלה: "מה יש בו בסופר פלוני שראוי להתקרא סקנדינבי?" אינה נשאלת על-ידי המבקרים בסקנדינביה, ואף על-פי-כן עודנו שומעים (ושוב: בעיקר מחוץ לסקנדינביה) דיבורים על "אופי סקנדינבי" בספרות. כוונת הרבים היא, עד כמה שנודמן לי לקרוא או

לשמר, למין אכזריות הכרוכה במסתורין כבד וערפילי, נחלתה של הספרות הסקנדינבית העתיקה, פרי מלחמה בלתי-פוסקת בטבע אכזר ומתנכל, בחדשי חורף ארוכים וחטוכי-שמש. תמונה הדיכודית זו של אופי היצירה הסקנדינבית גם היא ראוייה שלא תעוררנו להכללות יתר. אמת, יש לרושם זה במה להיאחז, אבל רחוקים הדברים מלהיות עיקר וקרובים הם יותר להתרשמות הטובה של מבקשי הכללות. אפשר שרושם זה נוצר בעיקר בגלל טבע יצירתם של לאגרלף, אונדסט, המסון ודומיהם. האמת ניתנת להיאמר: במקום שמתגלה הטבע (הנוף!) הצפוני ביצירה סקנדינבית בת'זמננו, לעתים קרובות הריהו עבור ועמום, ויש לו זיקה ישירה לטבעם הפנימי של הגיבורים. אך אין לדעת מה מקור הדברים. נראה לי שפל נסיון להכללות אימפרסיוניסטיות מסוג זה אין בו כדי להגדיר את תגניוס היוצר בסקנדינביה של ימינו והריהו נמצא מהטיא. ידוע שענין מרתק הוא למצוא מכנים משותפים, אף רצוי הדבר, אולם במקרה של ספרות כה מקיפה ורבגונית הקביעה ההוגנת ביותר תהיה, לדעתי, שאין לדבר על "אופי סקנדינבי" מיוחד, פרט לעובדה שיש סופרים מעולים הכותבים בסקנדינביה שראוי לקרואם לא פחות מסופרים הכותבים בארץ אנגלו-סקסית. ולעתים קרובות — אף יותר. סוף-סוף היצירה במאה שלנו נעשית בינלאומית, ולשווא ינסו המנסים לחזור אל המסגרות הלאומיות הצרות של המאות הקודמות, ואפילו בביקורת. אם בכל זאת ניכר במבחר המובא כאן איזה קו משותף, יראה לי יותר להניח שסיבתו היא הפחירה הסובייקטיבית בית שלי ולא דווקא טבעו של החומר עצמו.

עתה הבה נסקור, בקצרה ובנפרד, את התפתחותה של הספרות בתימינו בשלש ארצות סקנדינביות: שבדיה, נורווגיה, דנמרק.

שבדיה

בשנות ה־20 וה־30 קם דור של יוצרים הצומח ממעמדות הנחותים מן המעמד הבורגני. תחילתו בכתיבה ריאליסטית על נושאים חברתיים ועל רקע שבדי מקומי. אבי הספרות הפרוליטרית בשבדיה הוא גוסטאב הדוויגד־אריקסון (נ־1884), שהעלה עולם מגוון של דמויות, בדרך אמנות שהיא מיוג של ריאליזם ורומנטיקה. הוא לא חרג מתחומו זה עד היום, ויש סבורים ששיא יצירתו הוא דווקא אוסף הנקרא "סיפורים ימטלאנדיים" (ימטלאנד — מחוז הולדתו של הדוויגד־אריקסון). סיפורים עממיים בעלי גוון לוקאלי, בלשון הממוגת היורר ספרותי עם טעם עממי. בסימן השפעתו של זה עומדת תחילת יצירתם של יאן פרידגורד, איוויגד יונסון, הארי מארטינסון, וילהלם מוזברג, איואר לרייהנסון ומאה מארטינסון, שכולם דומים מאד בתחילתם. כולם בני משפחות עניות, גדלו בזמן מלחמת־העולם הראשונה, שהטביעה חותמה על ילדותם, שימשו בעבודות קשות ומפרכות של מעמדם, יצאו לאירופה בשנות ה־20, מהם נעשו מלחים ומלם נוודים. סמוך לסוף שנות ה־20 נכתבו הרומנים הראשונים שלהם, שבחלקם עודם תרגילי־יצור־הרוסגוון ליצירתם הפשלה יותר. לערך באמצע שנות ה־30 כותבים הם כולם את יצירות־המופת הראשונות שלהם. מכאן והלאה דרכיהם נפרדות לגמרי, וכל אחד מהם הולך בדרך אמנותית משלו. וילהלם מוזברג מתפרסם בסידרת הרומנים שלו על המהגרים השבדיים באמריקה; איוויגד יונסון, "האירופי" מכולם, מתחיל לכתוב רומנים היסטוריים על תקופות וארצות רחוקות, ובהן הוא מוצא את העליזמני מבחינת הקיום האנושי בעולם. מרבה הוא לחדש בצורה, נוטה לגיטויים, בן עולמם של פרוסט וג'ויס, זיך ותומס מאן. אמנותו לא רק מרומן אלא גם בסיפור הקצר, שגם בו הוא מחדש ומעניין. הארי מרטינסון מחלק את חילו בין הפרוזה האקזוטית שלו, השופעת וירטואוזיות לשונית שכמעט אין לתרגמה, ובין השירה המודרניסטית. בהשוואה לחבריו, מיעט לכתוב. איואר לרייהנסון לא חרג מדרכו, והרומן החברתי הריאליסטי הוא עיקר כוחו ויכלתו.²¹ וכן מ'אה מארטינסון, המתארת בריאליזם את

גודלן של נשים פשוטות־עם.

גם בסירה השבדית שנים אלו הן שנות פריחה, שתחילתה באה מפינלנד, כאמור למעלה. בשנות ה־30 מגיע הסימבוליזם המאוחר, האקספרסיוניזם והסוריאליזם גם לשירה השבדית

בסירתו של גוגאר אקליף (ג' 1907) ²² וכן בשירתו של ארתור לונדקוויסט (ג' 1906). לונדקוויסט, מן הפוריים ביותר שביצורים השבדיים, יוצר דינאמי ותוסס להפליא, מקום חשוב לו גם בין כותבי הסיפור שבסביבה; אף הוא תחילתו כאן בריאליזם או בנאטורליזם, אך עם השנים נעתק מרכז הכובד של הפרוזה שלו אל הפנטסטי ואל הפאראבולי. עוד יוצרים חשובים מבני הדור הם פראנס בנגטסון, פריטיוף גילסן פיראטן, תורשטן יונסון (1910—1950) וטאגה אאורל (ג' 1895). תורשטן יונסון שימש מתווך חשוב בין הספרות השבדית לאמריקאית, והשפעת הסיפור האמריקאי החדש ניכרת ביצירתו. הוא הרבה לכתוב על החברה שבצפון שבדיה ונזקק הרבה לדיאלקט הצפוני. לעומתו, עולמו של טאגה אאורל הוא עולם ייחודי מאד, הרמטי מאד, שאינו נתון להשפעתו של זרם מסוים, אך בלי ספק שייך הוא לעולם היצירה המודרנית מפני הצורה המיוחדת של סיפוריו, לשונם, ודרך גיבושם של נושאים, שלעולם אינו שיגרת.

בני דור ה-40 ממשיכים במישרים את בני דור ה-20 וה-30. לדעתו של פרויף אָלריק גוסטבסון, מן המומחים העולמיים לספרות השבדית, הרי הם "שלב גבוה יותר... של המודרניזם של בני שנות ה-30, שלב בו נעשתה האינטרנציונליזציה מובהקת יותר, והנטייה אל 'הקשה' ואל 'בלתי-הנתפס' הזקנה יותר". בני דור ה-40 אינם חוזרים לנקודת-המוצא של קודמיהם, אף אינם מאמינים בכל תורה חברתית שהיא. לגביהם אין אמת כללית התופסת לגבי הכל ולגבי כל המצבים האנושיים האפשריים, האמת היא להם אינדיבידואלית ונובעת ממצבו של כל אדם ואדם. מבחינה אמנותית מפתחים בני דור ה-40 את הניסויים הצורניים של קודמיהם, והורמים החדשים באירופה ובארצ"ב משפיעים גם עליהם: קפקא, פ'וקנר וסארטר באים על מקומם של פרוסט, ג'ויס וז'ייד.

הבולטים ביותר בשנות ה-40 הם סטיג דאגרמן (54—1923), שהיה "ילד-הפלא" של הספרות השבדית החדשה והתאבד בגיל צעיר. כתב רומנים, סיפורים ומחזות; קארל זנברג (ג' 1910), משורר; אריק לינדגרן (ג' 1910), מגדולי השירה השבדית החדשה, שבישר שוב תקופה חדשה לשירה השבדית בקבצו הראשון "אדם ללא דרך", שיצא לאור בשנת 1946; ²³ לארש אלין (ג' 1915) וסיוארד ארנד (ג' 1909), שניהם פרוזאיקנים מעולים ובעלי ייחוד, אם גם פחות אקספרימנטליסטים מן המשוררים בני זמנם, ובמידה מסוימת — אפילו מכמה מקודמיהם. בספר אחר, בייך אריק האַייאָר (ג' 1907), אף הוא נציג בולט של הפרוזה החדשה.

בני דור ה-50 מחפשים דרכי הבעה חדשות, וזנחים דרכים מקובלות בדרך העיצוב האמנותי, בלשון ובנושאים. לעתים קרובות האידיאה מעניינת אותם — לא האידיאה החברתית! — יותר מן הגיבור, הסיטואציה הפסיכולוגית או הלא-פסיכולוגית יותר מן הפסיכה של היחיד. הכבנה הרמטי או הארכיטקטוני של הרומן או הסיפור אינו נראה להם ענין מרכזי כשלעצמו. הבולט בכולם הוא לארש יילנסון (ג' 1921), שכיום הוא בעצם כוחו האמנותי. הוא מחבר רומנים, סיפורים קצרים ומסות מזהירות. אותן שנים מתחיל להתבלט גם וילי קירקלונד (קרא בערך: "שירקלונד") (ג' 1919), הקרוב ברוחו לספרות-האבסורד האירופית. סופר בעל ייחוד הוא גם לארש ייראנסון (ג' 1919).

בני הדור של סוף שנות ה-50 ותחילת ה-60, הצומחים ועולים לעינינו, הם רבים מספור, אולם ניכר בכולם שהם ממשיכים את קודמיהם אגב פיתוח והרחבה על-פי דרכם שלהם. מרגרט אַקסטֶרם (ג' 1930) ופֶאָר אולוף סונדמאן, נראים לי נציגים מעולים של הספרות השבדית בשנים האחרונות, אף כי אין בידי לקבוע אם הם "אפייניים" לדורם או לא, שהרי כל קביעה כזו בסופו של דבר היא מטעה בפרספקטיבה כה קצרה של זמן.

בסקירה זו הכרח היה לי לדלג ולפסוח על שמות רבים, חלקם בעלי-משקל, ולהסתפק באותם יוצרים שאפשר להעמידם כ"ציוני-דרך".²⁴

נורווגיה

אף בנורווגיה שנות ה-20 הן קרקע גידול לסופרים חדשים. הבולטים ביותר הם המשורר אַרְנֶוֹלְף אורלֶאנְד, הסופר סיגורד הול והמחזאי הלגה קרוג. סיגורד הול (1890—1960) פירסם

ב־1922 את ספרו הראשון, קובץ סיפורים, המוטבע בחותם ריאליסטי, אולם הסגנון האפייני לו כבר ניכר בו. ספרו הראשון שלאחר המלחמה, "פגישה על אבן הדרכיס", עוסק בנורווגיה של הכיבוש הנאצי, והוא משיאי יצירתו. הסיפור הקצר של הול מרוכז ומצטיי, סגנונו קצוב, בהיר ופשוט, רחוק מסטיליזציה. אישיותו היתה לה לא רק חשיבות ספרותית בלבד — הוא היה אחד האישים הבולטים בחיי הרוח של נורווגיה בכלל, ומסותיו החריפות והערות הן פרק מזהיר ביצירתו לא־פחות מן הרומנים והסיפורים שכתב. באותן שנים מתפרסמים גם רונאלד פאנן (1895—1946) וסגורד פריסטיאנסן (1891—1947). פריסטיאנסן היה דמות מיוחדת במינה בקלחת התרבותית וההברתית של זמנו. זרמים מודרניים לא טבעו עליו את חותמם והוא לא נגרר אחריהם. הרקע ליצירותיו הוא בדרך־כלל עיירות קטנות, וגיבוריו אנשים אפורים, זעיר־בורגניים. הבעיה המרכזית ביצירותיו היא הבעיה האתית — אפשרויותיו של הקיום האנושי.²⁵ סופרת אחרת, שבגלל סדרת הרומנים שכתבה, "אלברט ויאקוב", ניתן לשייכה לזרז קודם, דירם של אונדסאט ודוון, היא קורא סאנדל (שמה הספרותי של שרה פבריציוס, נר' 1880), שהחלה לפרסם את יצירותיה בגיל 46 שנה. אולם הסיפורים הקצרים שלה, שבמיטבם ניתן ניתוח עדין ודק של האדם, דרך־כלל אשה או ילד, כובש לה מקום של כבוד לא רק בין הקלאסיקנים שקדמו לה אלא גם בין מפלסי־הדרך החדשים. לשונה עשירה ומסובכת, גם בתחביריה ובאוצר־מליה, מלשוננו של הול, למשל, שהיא מהירה ומלוטשת. פעמים שמשפטיה מעורר פלים בזמן שהגבולות בין עולמו הפנימי לעולמו החיצוני של הגיבור מיטשטשים. סופר בולט אחר הוא טריאי וסוס (נר' 1897). וסוס, הכותב בלשון ניגורשק, הוא כיום אחד הסופרים החשובים בסקנדינביה כולה. הוא שלח ידו בכל הז'אנרים, אולם נראה כי הישגיו הגדולים ביותר הם בתחום הרומן והסיפור. הרומן האחרון שפירסם, "טירת השלג", יזכה בפרס הצפון, וקבצי סיפוריו מן השנים האחרונות, "הרחחות ו"יום יפה", הם מן היפים בכל הסיפורת המודרנית בסקנדינביה. ("הרחחות" זכה בפרס־יוניצ'ה, 1952). וסוס המאוחר, המעניין יותר מן המוקדם, מגלה נטייה לסימבוליזם, לפסיכולוגיזם ולאקספרימנטליות במבנה הסיפור ובפיתוח גושאיו, בלשון ובתמונות. גופים צפוניים משמשים רקע ואווירה לסיפוריו, אולם אינם באים לעצמם ואף לא לשוות טעם של אותנטיות, כדרך הריאליסט, אלא תמיד יש להם קשר ישר לעולמם של הגיבורים. הניגוד בין עולם מושלג, ערפילי וגשום של חורף לבין העולם המואר, החם, והנעים של קיץ משמש לא אחת תשתית חיונית לסיפוריו, חלק בלתי־נפרד מעיצוב הגיבורים ומן התימאטיקה. פעמים שהוא כותב סיפורים קצרים ותמציתיים מאד, סתומים כלשהו, שהתיי אור הילרי וזווית־הראייה המשתנות והמעניינות מאפיינות אותם. יצירותיו ניתרגמו לכל הלשונות הסקנדינביות, וכן ללשונות אירופיות מרכזיות.

יוהן בורגן (נר' 1902) הוא מן הסופרים המעניינים ביותר בנורווגיה של ימינו. ב־1925 יצא קובץ סיפוריו הראשון. הוא כתב סיפורים קצרים, רומנים ומחזות, אף העלה את הרשימה העתונאית הקצרה למדרגה של יצירת־אמנות. כתב מסות ומונוגרפיות ועסק בבקורת. הרומנים שלו מעניינים, אך אין ספק שיעקר כוחו דווקא בסיפור הקצר. הסיפור הקצר של בורגן מצטיין בסיטואציות חזקות, בתיאורים פסיכולוגיים מעניינים, בשאיפה לטמון בסיפור יותר ממה שבא בו לידי ביטוי מפורש. גם הוא, כמוהו כטריאי וסוס, אינו מפתח ריאליזם או נאטורליזם חברתי, אף לא סיפור לוקאלי. הנופים המופיעים בסיפוריו הם גופים צפוניים, אולם יש בהם תמיד משמעות עמוקה, פנימית וחבויה. להבדיל מסופרים אחרים הכותבים ריקסמול, אין בורגן מנסה לגזון את לשונו בדיאלקטים או בקטעי ניגורשק. לשונו היא ריקסמול מובהקת, מעודנת ועשירה. בורגן מעוניין במה שמתרחש בתוך גופו של הגיבור, וענין זה מביאו להתחזקת בדרך אמנותית אחר הקשרים המורכבים והמסובכים בין שני תחומיה של הנפש: המודע ובלתי־המודע. גיבוריו של בורגן לעולם אינם שלוים, מפני שחיי־הנפש שלהם אין בהם מנוחה לעולם. בעיות הקיום, זהותו של האני בעולם הסר־זהות והקשרים המורכבים בין עולמו של הגבר לעולמה של האשה — עולמות שונים ומנוגדים — הם כמה מן הצדדים המרכזיים בסיפורי בורגן מבחינה תימאטית. אולם המציין אותו הוא סגנונו המיוחד, דרך תיאורו, המתה

הפנימי העז של סיפוריו, הרגישות העצבנית כמעט מצד אחד — והאיפוק מצד אחר. לצדו של בורגן מפורסם הסופר אקסל סמוסה (נ' 1899), שנולד בדנמרק לאם נורווגית ופירסם את ספריו הראשונים בדנית. כעבור זמן לא רב החל לכתוב נורווגית, מתוך נטייה עזה שנטעה בו אמו למולדתה וללשונה. עד שמצא את עולמו בספרות היה מורה ופועל, סבל ופקיד, עתונאי ומלח. שנות הנדודים והנסיון הרבוגני שקנה לו בחייו בגיל צעיר ניכרים ביצירותיו, שחלקן סובב סביב אותם גיבורים מתוך נקודות-מבט משתנות. גיבורו העיקרי הוא בן העיירה הקרתנית, שברח לעולם הגדול ונתארע לו לרצוח אדם, מעשה הרודפו ואינו מניח לו עד שאינו מתוודה וידוי אחר וידוי על חייו וילדותו והעולם שגדל בו. עיקר כוחו של סמוסה ברומן. סגנון כתיבתו ריאליסטי, יבש וענייני. תיאוריו קשים, לפעמים אכזריים מאד, או גרוטסקיים. אווירת ה-*milieu* השובה אצלו הרבה יותר מאשר אצל כל הסופרים הנורווגיים שהוזכרו למעלה.

ארתור אומרה (נ' 1887) הוא מן התופעות המעניינות בספרות הנורווגית החדשה. ספרו הראשון פורסם ב-1933, כלומר בהיותו בן 46 שנה, אולם היה זה ספר בשל. הרפתקאות חייו — מלח ופועל ועתונאי ועוד ועוד — משווים אופי פיטורסקי מאד לסיפוריו. השנים הרבות שעשה בארה"ב קירבוהו אל הרומן ואל הסיפור הקצר האמריקאי. כתיבתו רצופה הומור, מצבים גרוטסקיים ופאראדוקסליים. הוא אינו שוקע בבעיות הנפש, כקורא סאנדל או וסוס או בורגן, אך גם אינו יכול לכתוב סיפור דרך ניכור, ולעולם איננו מגיע ליושב או לסאטירה. גם כשהוא מציג את המגוחך בגיבוריו, הוא מתארן מתוך הזדהות וחביבה.

בשנים שלאחר מלחמת-העולם השניה צמחו סופרים אחדים חשובים. בין הבולטים ביותר שתי נשים: תורבורג נידריאוס (נ' 1905) וסינאבאָ פריסטנסן (נ' 1919). בניגוד לשבדיה ולדנמרק עדיין לא קמו בנורווגיה סופרים צעירים משיעור-יקומתם של קודמיהם, ודווקא אלה, הקודמים, מתפתחים והולכים משנה לשנה עד שאפשר לומר עליהם שהם עצמם ממלאים את מקומם של סופרים צעירים. אולם אין ספק שעוד בעשור שלנו נוכל להצביע על פרוזאיקנים מעניינים וחשובים.

בתקופת השנים הללו קמים בנורווגיה משוררים רבים, שלא אוכל להזכיר כאן אלא את קצתם: אולאב אאוקריסט, אינגה קרוקאן, גונאר רייס אנדרסן, רודולף נילסן, נורדאל גריג ואחרים. נורדאל גריג, שכתב אף מחזות, נעשה סמל לאומי בנורווגיה של ימינו. במלחמת-העולם השניה כתב שירים שעודדו את הרוח הלאומית של הנורווגים הנלחמים בכובש הנאצי. הוא נהרג במטוס-קרב בשמי ברלין בלילה שבין ה-2 ל-3 בדצמבר 1943. חלק מן המשוררים הנזכרים, ורבים אחרים, כותבים בלשון נינורשק.

דנמרק

הספרות החדשה בדנמרק צומחת בשנות השלושים המוקדמות. להבדיל מן ההתפתחות בשבדיה (מסוף שנות ה-20), אין לראות בדנמרק קבוצות-קבוצות, בחינת אסכולות, של סופרים המחור ללים כולם גם יחד שינוי בנות הספרות. היצורים של שנות ה-30 הם יחידים-לעצמם, בולטים באופן עצמאי לגמרי, כבר בתחילתם. יצירתה של קארן בליקסן (1885—1962) אינה מזכירה בשום אופן את התפתחות הספרות בארצות האחרות או בדנמרק עצמה. יצירתה היא עולם מיוחד, אם גם לא מנותק ממסורת אף לא מהידושים. ספרה הראשון, "שבעה סיפורים גותיים"²⁶, שיצא בשנת 1934, נכתב בראשיתו אנגלי תורק אחר-יכן נכתב מחדש על-ידיה בדנית. אחרי שנעשה אחד הספרים המפורסמים ביותר של זמנו. הרומן היה בניגוד חריף לדרך הכתיבה הנאטורליסטית שהיתה שלטת באותם ימים. לא נושאים הברתיים או פסיכולוגיים הם שעומדים במרכז ספרה זה של בליקסן ובשאר ספריה, אלא הפנטסטי, הסיפור כסיפור, גורל האדם ומשחק הגורל באדם. במידה רבה חוזרת בליקסן לאמנות הסיפור של ראשית הנובילה האיטל-קית (גם נופי כתיבתה הם דרומיים), ואף רקע סיפוריה הוא העבר. היא איננה בת הזמן החדש, לא באידיאות ולא בדרכי האמנות, אולם גם איננה חזרה דרך-התבטלות לקלאסיקה

מאובת ויבשה. אין ספק שהיא אחת הסופרות המעניינות שקמו בדגמרק במאה הנוכחית. רוב ספריה כבר ניתרגמו לשפות אירופה המרכזיות.

יוצר אחר, המפרסם את ספריו הראשונים בשנות ה־30, הוא ויליאם היינסן, יליד האיים הפירואיים (נו' 1900). אחרי שני הרומנים שפירסם בשנות ה־30, שבאחד מהם תיאר תיאור רבת את החברה בפירואה מולדתו, נשתתק עד סוף מלחמת־העולם השנייה, ורק בשלהי שנת ה־40 ולאחריהן חזר וקנה את מקומו בספרות הדנית החדשה. שיא חדש ביצירתו היו שני קבצי הסיפורים האחרונים שכתב — "אור הקסם" (1957) ו"דיבוקן של גמליאל" (1960) — שסיפוריהם יש בהם עירוב של ריאליזם ופנטסיה, מסתורין, הומור ומיתוס.

יוצר ממין אחר לגמרי הוא, בתחילתו, הנס כריסטיאן בראנר (נו' 1903). תחילת יצירתו ברומן, אולם עד־מהרה הוא מתגלה כאמן הסיפור הקצר. במידה מסוימת עודו מעוגן בנוף החברתי של יוצרי ראשית המאה, אולם המוטיבים החברתיים אינם הופכים אצלו פרוגרמאטיים כפי שקורה לעתים קרובות אצל קודמיו. התיאור הפסיכולוגי הדק שליט בסיפוריו, ומשיאיהם — סיפורים המעלים דמויות של ילדים ושל שנות הילדות. מסוף מלחמת־העולם השנייה והלאה פונה יצירתו של בראנר לעיסוק בבעיות הקיום האנושי בזמננו, החיים והמוות והיחס ביניהם, מקומו של האדם מול שאלת קיומו. זו היא כבר השפעת האקסיסטנציאליזם של הדור, שבבראנר קולטה מכיון שהיא נובעת במישרים מעולם יצירתו הקודם, אם גם לא באה בו לידי ביטוי מפורש. יצירותיו מן השנים האחרונות הן מן המעניינות ביצירתו כולה. הרומן האחרון שלו, "איש אינו מכיר את הלילה", שרקעו דגמרק בזמן הכיבוש, הוא יצירת־מופת.

מארטין א. האנסן (55—1909), שנהרג בלא עתה, התחיל אמנם לפרסם את יצירותיו בשנות ה־30 אולם יצירותיו החשובות הראשונות נכתבו בשנות ה־40. ביצירתו ניכרת במידה רבה ריאקציה הן לפסיכולוגיות והן לריאליזם הפסיכולוגי של שנות ה־30. השפעת האקסיסטנציאליזם ליום (הדני והאירופי)²⁷ אף היא ניכרת בסיפוריו.

שנות ה־50 וה־60 הן שנות פריחה גוברת והולכת בספרות הדנית. מעטות, כמדומה, הארצות בעולם שסופרים צעירים־שפצעירים זוכים בהן לעידוד נמרץ כליכך כבדגמרק של ימינו. מן היוצרים הרבים ראוי להזכיר אחרים: פראנק נגר (נו' 1926), הבולט גם כמשורר חשוב, קלאוס ריפביירק, קארל ביארגהוף,²⁸ הנריק סטאנגרוף, לייף פאנדורו, מקום מיוחד בין היוצרים המודרניים יש לוויילי סרנסן (נו' 1929), שיצירתו מוטבעת בחותם השפעתו של קפקא וספרות האפסודר, אולם ברזח מיוחדת משלו, מקורית והריפה. בין צעירי הצעירים, שכבר זכו לתשומת־לב, בולט סוואן הולם (נו' 1940). האפייני ליצירתו של הולם הוא הסמלי והפארא־בולי, והמעסיקו אינו הגיבור עצמו או הפסיכולוגיה של הגיבור אלא הסיטואציות האנושיות הכלליות ושאלות־הקיום היסודיות. סופרים אחרים הם פואול אירום, וכן הסופרת ססיל בדקר (נו' 1927), שקנתה את עולמה בקובץ הסיפורים "העין". כרוב הסופרות היוצרות בסקנדינביה, מפליאה יכלתה לחדור לעולמה המורכב והמסובך של האשה.

פ י ר ו א ה

האיים הפירואיים הם תופעה נדירה ומעניינת להיסטוריון. לגיאוגרף, לבלשן ולחוקר־ספרות. הכיבוש הוויקינגי של קבוצת־איים זו, הנמצאת באוקינוס האטלנטי, הותיר במקום מספר תושבים שאינם רב כיום ממנין תושביה של עיירה בישראל (כ־30 אלף), ואף־על־פיכך שמרו בני פירואה על ייחודם. הכפופות הפוליטית לדגמרק גרמה לכך, שרוב המשכילים בפירואה כתבו וזיכרו דנית, וסופרים אחדים שחיו במאת־השנים האחרונות במקום, יצרו בדנית. הידור צים ביותר הם ויליאם היינסן, שדובר בו למעלה, ויירגן פראנץ־יאקובסן. מכל מקום, התעוררות רוח הרגשות הלאומיים, שהחלה במחצית המאה ה־19, קידמה במידה רבה את הלשון המקורית (הרחוקה מאד מן הלשונות הסקנדינביות המרכזיות, וקרובה לאיסלנדית, לגורדית העתיקה ולידאלקטים נידחים המדוברים בחופה המערבי של נורווגיה). כבר קמו בפירואה יוצרים שלושנים המקומית היא אמצעי־ההבעה שלהם, אף־על־פי שידוע כי לא על־גולה יכול ספר

לצאת במקום דליאוכלוסים כזה. הבולט בין יוצריה של פיירואה הוא הסופר הדין ברו (שמו הספרותי של יאקובסן, נר' 1901), שיצירתו כבר נתפרסמה בלשונות סקנדינביה השונות. סיפדיו, והרומנים שהיבר, הם על רקע מקומי, פעמים מקומי מדי, אולם בשיאייהם, כדרך כל יצירה אמנותית טובה, הם מהעלים הרבה מן הלוקאלי ומן המצומצם. כתיבתו מצטיינת בתיאור רים בהירים, בלשון גמישה ופשוטה, בהומור מאיר.

אנתולוגיה זו מוקדשת לספרות השבדית, הנורווגית והדנית (ובכללה — הפיירוואית) מצמיחתה בשנות ה-20 וה-30 ועד ימינו. לאמיתו של דבר, כפי שכבר אמרנו, הקשר בין שלש הספרויות רופף כיום, וההמיון הרב ביניהן בפרטים או בזרמים נובע מן העובדה שכבר צוינה, הידועה לכל העוסק בספרות המודרנית, שהספרות בדורנו היא בין-לאומית. בגלל ריבוי היוצר רים ורבגוניות היצירה בארצות סקנדינביה נקל היה לחבר אנתולוגיה נפרדת לכל ארץ וארץ, ורק קוצר היריעה הוא שאילצני לדחות, פעמים באופן סובייקטיבי לגמרי או מסיבות אחרות, סופרים רבים הראויים שיהיה קהל-הקוראים העברי מפירים. תבעיה היתה איפוא לא איזה סופרים לכלול באנתולוגיה אלא איזה סופרים לא לכלול בה. בטוח אני כי רבים מאנשי הספרות בסקנדינביה יצטערו על היעדרו של סופר זה או אחר, ואני שותף לצערם. דומה כי אין מנוס מגורל כזה בכל אנתולוגיה, שאיננה גדלת-ממדים במיוחד, והחייבת להתפרס על-פני שטח רחב כל-כך. מכל מקום, השתדלתי לא לפסוח על שום סופר שהוא בחזקת נכס-צאן ברזל של הספרויות הללו בשלושים השנים האחרונות, והמבחר הסופי הוא לא רק פרי קריאה של חומר רב ומגוון אלא גם פרי התיעצויות עם אנשי-ספרות סקנדינביים ועיון באנתולוגיות שונות, חלקיות, שיצאו לאור בשנים האחרונות בסקנדינביה ובארצות אחרות.²⁹ מכיון שרצייתי לכלול באנתולוגיה גם סופרים שהחלו לכתוב בשנות ה-50 וה-60, שעדיין לא זכו להיכנס לרשומותיהם של כותבי היסטוריה של הספרות, צריך הייתי גם לבחור בין עשרות הסופרים הצעירים בכל ארץ וארץ סופר אחד או שנים בלבד, ולא פעם בהיסוסים רבים. מובן מאליי שבאנתולוגיה רחבה מעין זו לא היה טעם לנסות להקיף את כל שטחי הפרוזה בסקנדינביה (כדרך אנתולוגיות מצומצמות יותר, למשל "סיפורים רוסיים בני-זמננו" בהוצאת "עם הספר"), אלא עשיתי לי כלל להתגדר בהישגים של הספרויות הסקנדינביות בתחום הסיפור הקצר או הקטן בלבד. מטעם זה לא הובאו באנתולוגיה סופרים שעיקר כוחם בדומן, או שלא כתבו סיפורים כלל.

נדמה לי שהקורא המעמיק יוכל לעמוד בעצמו על המיחד את המבחר המובא כאן, אך עם זאת עלי להדגיש היטב: אותו חומר עצמו שקראתיו אני, אין ספק שאדם בעל טעם שונה משלי היה מרכיב מתוכו מבחר אחר לגמרי, ועליידי כך היה נוצר רושם אחר מן הספרות המוגשת בזה לקורא; ואפילו היה אותו אדם יוצא לבחירתו מתוך קנה-המידה היחיד שהיה לי — ערכן הסגולי של היצירות עצמן. אולם שוב: אף דבר זה הוא רגיל ושכיח באנתולוגיות, ובעיקר באנתולוגיות שאדם אחד מכין אותן, אם אמנם יעשה ספר זה משהו להעיר ענין בספרות הסקנדינבית המודרנית, אולי תהיה הזדמנות בעתיד להרחיב את היריעה ולהשיג לים את החייב השלמה.

בסקנדינביה של היום מהלכות ארבע לשונות רשמיות (שבדית, נורווגית-דיקסמול, נינורשק, דנית), להוציא את הפיירוואית ואת האיטלנדית (רק סיפור אחד תורגם בספר זה ממקורו הפיירוואי) ונוספו על אלה הניבים המקומיים הרבים והעגות (סלנגים) העירוניים השונים. טבעי אפוא לא רק שיש הבדלים עצומים בין סופרים הכותבים בלשונות השונות, אלא רבים ההבדלים בין הסופרים הכותבים בתחומה של אותה לשון. הרי כל סופר כותב באוצר-מילים אחר, בתחביר אחר, במשחק שונה ברבדי הלשון. יש סופרים שרבדי הלשון אינם ניכרים ביצירתם כלל, אבל יש אחרים שהמשחק ברבדי הלשון הוא חלק בלתי-נפרד ממהות יצירתם. השתדלתי ככל יכלתי לתת בעברית מן הגיוון הזה, מן הריתמוס המיוחד של כל סופר, מאוצר-מילוי,

מדבדי הלשון שהוא כותב בהם. אני מקווה שהקורא, שאזנו קשובה לגונים הדקים של הסג' נון הספרותי, יתן דעתו על הדבר. המחשת ההבדל אף בין לשון ללשון מובן שאינה אפשרית אלא באופן מלאכותי ושרירותי בלבד, שאינו נראה לי מתאים לאנתולוגיה שעיקרה ספרות ולא תיאורים לשוניים. אולם די לי אם ניכר יהיה ההבדל בין הסופרים בינם לבין עצמם, ולא ייראה כאילו כולם מתנבאים בסגנון אחד.

האנתולוגיה, כאמור, היתה כרוכה בקריאה רבה של חומר רבגוני. בגלל סיבות המריות מאד, ריחוקנו הגדול מסקנדינביה, היתה השגת חלק גדול מן החומר בלתי אפשרית כלל לולא עזרתם הנדיבה של גופים רשמיים סקנדינביים ושל אנשים בודדים, חלקם ידידי האישיים, הן בסקנדינביה והן בארץ. ושמחה היא לי שאני יכול להביע להם תודתי במקום זה.

תחילה עלי להודות ללשכה לשיטת הפעולה תרבותי במשרד החוץ של נורווגיה ולה. מ. שגריר נורווגיה בישראל, מר פאָר ונמ, שעודדני וסייעני ככל יכלתו. ה. מ. שגרירת שבדיה, הגב' אינגה תורשון, ובמיוחד הקונסול הכללי של שבדיה, מר נורברט מזור, שטרח טירחה מרובה, יעמדו על הברכה, תודה כמו כן לה. מ. שגריר דניה, מר פאול סטנברגר. עזרה רבה עזרוני הוצאות הספרים הסקנדינביות: יילנדאל נורשק פורלאג ואסקהוג, נורווגיה; גילדנדאלסקה בוגהאנדל, דנמרק; אלברט בונייה, שבדיה.

מקרב לב אני מודה למשורר ולמבקר השבדי ארתור לונדקוויסט, שסייעני בעצה ובהרבה דרכים אחרות, למר פטר פ. רודה מקופנהאגן, שסייעני במה שנוגע לספרות הדנית. עזרה מיוחדת ימינה עזרוני ידידי מר פיל סקורופ, ואשתו גונבאו, מתורשהאוזן, בירת איי פירואה, בהשגת חומר ואינפורמציה על הספרות הפירואית ובהעתקת כתביהיד של הסיפור "ניקלאס ניקלא" בלשון הפירואית, שכבר אזל מן השוק. ידידי הוותיק בנורווגיה, הקוראטור קארל סטפבוויץ, נשיא הליגה האספרנטיסטית בנורווגיה, סייעני בדרכים שונות במה שנוגע לספרות הנורווגית ולבעיית הלשונית בנורווגיה. כן תודה לד"ר פרנס סילאגי, עורך כתביהעת "נורדא פריסמו", היוצא לאיר בטהדיה בלשון אספרנטו.

אחרון אחרון חביב, חובה נעימה היא לי להודות לגב' הילדור הררי, לגב' ולמר באָג, לגב' לואי ארונסון ולגב' שולמית זיחר, כולן מתלאביב, שעזרוני בדרכים שונות, ובהן השאיר בהבהרת מקומות קשים בטקסטים שונים, בעיקר הכתובים בלשון גינורשק, יבורכו כמו לגב' אנה שיר ומר אורי יערי מנאות-מדרכי, מר נחום פונדיק ומר ולטר מריאן מתלאביב, שהואילו בטובם להשאיל לי ספרים מספרייתיהם הפרטיות, ולבסוף יעמדו על הברכה לגב' ויווקה היימן (היא אביבה חיים) משטוקהולם, מתרגמת סיפוריו של ש"י עגנון לשבדיה, ומר ארונסט בלומנר טל מירושלים, על עזרתם ועל התעניינותם.

איתמר אבן-זהר

תלאביב, ינואר 1965

הערות

- 1 הפיינים אינם במנין הסקנדינביים, מפני שלשונם אינה סקנדינבית. אולם חלק מתושבי פינלנד, שנחבו שבדית, נמנים עם סופרי שבדיה.
- 2 חיבורו המפורסם ביותר, "ראשי הנרמים בספרות המאה התשע-עשרה", תורגם לעברית בידי ש. פרלמן המנוח (הוצאת "מסדה", ספריית "לגבולב").
- 3 יצירתו של יעקובסן הגיעה, בזכות פירסומה העולמי, גם ללשונו: בחלקה מתורגמת מהמקור, תודות לפסח גינזבורג, היחיד שתירגם מנורווגית ומדנית לעברית עד ימינו, ובחלקה מכלי שני, בשיבושים רבים. יזכרו "גילס לינה", ת. בידי גינזבורג, שטיבל, יפו, תרפ"ב; "מוגנס וסיפורים אחרים", שטיבל, ת"א, תרפ"ט (בידי פיכמן, ברש ואחרים). הרומן ההיסטורי של יעקובסן, "הגברת מריה גרובה", עדיין לא תורגם.

בעברית: "בלי מולדת", תירגם ח"ש בן-אברם, ורשה, שטיבל, תרפ"ג; "תינה", תירגם ז. ספקין, מצפה, תרפ"ז; "ליד הדרך" (וכן הסיפורים: על האושר, על הזולך למות), תירגם יעקב רבינוביץ, שטיבל, ת"א, תרפ"ח.

תירגם לעברית בידי לאה גולדברג בשם "פר גינט", "דביר" תשי"ג והלאה, בהדפסות הדרה.

תירגם מנורווגית בידי פסח גינזבורג, שטיבל, ת"א, תרפ"ח.

תירגם (מכלי שני) בידי ד. פרישמן, ורשה, 1908. עדיין אין בעברית תירגום רציני מן המקור ליצירותיו החשובות של איבסן; התרגומים שלא נזכרו בזה נעשו לצורך ההצגות על בימות הארץ.

בעברית: "עלם עליו", תירגם דב קמחי, ירושלים, תרע"ו; "סינבה סולבקן", תירגם אשר ברש, ספריה קטנה של הוצאת שוקן/5, ת"א, 1946; "בת הדייגים", תירגם יוסף ליכטנבוים, יבנה, ת"א, 1956; "סיפורים ובהרים", תירגם י. ליכטנבוים, יבנה, ת"א, 1961 (תרוג, המחזר אביך-הלב, האב, הצהבת, אבק).

למרבח-הצער, אין בעברית אף תירגום אחד ממחזותיו של סטרינדברג; התרגומים שנעשו לצורך הבימה לא נעשו מן המקור. לעומת זאת תורגמו הרומנים: "אנשי המזה" (הנכון: "אנשי המסה"), תירגם י. ליכטנבוים, מצפה, תרפ"ח (?); "מיניאטורות היסטוריות", תירגום יעקב קופילביץ, שוקן, ת"א, 1946.

תורגם לעברית (מכלי שני) בטעות בשם "גסטה ברלינג", בידי אמנון סופרמן, ויצא בהוצאת "כתבים", ת"א, 1954.

תורגם בידי יעקב רבינוביץ ויצא בראשונה בשנת תרפ"א ובשניה — בהוצאת מ. גיומן, ת"א, 1957.

מספריה האחרים בעברית: "קורות אחזה אחת", תירגם מ. ז. וולפובסקי, "אמנות", ת"א, תרצ"ב; "מסעה-הפלאים של גילס הולגרסון הקטן עם אוויה-הבר", תירגום ח"ש בן-אברם, "עם עובד", ת"א תש"ג, מהדורה חדשה 1964; "אגדות וסיפורים", תירגם יוסף ליכטנבוים, "יבנה", ת"א תשי"ב.

בעברית, מיצירות אנדרסן נקסה: "דיטה בת אדם", תירגם (מאנגלית) מנשה לוי, ספריית פועלים, 1947; "פלה הכובש", תירגם ש. הרברג, ספריית פועלים, 1955; "חיי" (אוטוביוגרף גרפיה), תירגם ש. מנדל, מדע וחיים, ת"א, תשט"ו.

מיצירות יוהאנס ו. ניסן: "הר הקרח", תירגם י. ה. ברנר, יפו, תרע"ד; "סיפורים", תירגם מ. טמקין, יפו, ספריה חקלאית, תרע"ט.

מיצירות המסן בעברית: "פן, מרשימותיו של הליטנטנט גלן", תירגם מ. ליפסון, קדימה, ניריורק, תרע"ט; "רעב", תירגם א. סגל, תושיה, ורשה, תרנ"ט, תרפ"ח; "בעלי חלומות", תירגם פ. גינזבורג, ת"א, תר"ץ; "מסתורין", תירגם פ. גינזבורג, מהדורה ב', מ. גיומן, תש"ז; "פרשה אחרונה", תירגם יצחק שנברג (שנהר), שטיבל, ת"א, 1933; "עבדי האהבה", תירגם פ. גינזבורג, שטיבל, ברלין-שרלוטנבורג, תר"ץ, הדפסה חוזרת: טברסקי, תש"י; "ויקטוריה", כנ"ל, שטיבל, ורשה, תרפ"א, כנ"ל; "ברכת האדמה", תירגם ניסן טרוב, שטיבל, תר"ץ; וסיפורים שונים באסופות שונות, כגון: "קול החיים", תירגם פ. שדה, "מבחר הסיפור האירופאי", הדר, ת"א תשי"ט.

מיצירות אונדסט בעברית: "ויגה ליוט ויגדיס", תירגם ד. קלעי, שטיבל, ברלין-ת"א, תרצ"ו... (?); "כריסטין בת לברנס", תירגום שבתאית, שטיבל, ת"א, 1937. שני הכרכים של היצירה הם רק חלק מן הטרילוגיה, ועדיין לא נמצא גואל לסיימה.

בעברית: "האגלים האדומים", תירגם פסח גינזבורג, שטיבל, ורשה, תרפ"ח; "הצלב", תירגם אורי ניסן גנסין, כל כתבי... כרך ב'.

בעברית: "שלטון הכוזב", תירגם א. אשמן, רואי, ת"א, 1935; "המהגרים", תירגם ד. קמחי, "מצפה", ת"א, תר"ץ; "הרעב הגדול", תירגם י. פישמן, "מצפה", ירושלים, 1928, הדפסה שניה: מ. גיומן, לערך תש"י.

בעברית: "גפילים בערבה", תירגם יעקב רבינוביץ, מצפה, ת"א, תרצ"ג.

בעברית: שירים, תירגם א. אבן-זהר, "קשת" י"ט, אביב 1963.

בעברית: סיפור קצר בשם "למרות הכל", ב"מבחר הסיפור האירופאי", תירגם פ. שדה, הדר, תשי"ט.

- 20 בעברית: "הגמד", תרגום יוסף לוח, מ. ניומן, ת"א, 195...: "בריאבא", תרגום דן סואן, כרמי את נאור, ת"א, 1953. וכן באנתולוגיה זו.
- 21 בעברית: "ריהרריה", תרגמה עדנה קורנפלד, ספריית פועלים, 1949.
- 22 בעברית: שירים שונים בתרגומי, ב"עקד" 4, אפריל 1961, "קשת" י"ט, אביב 1963.
- 23 בעברית, מתוך הקובץ הזה, כמה שירים ב"קשת" ז, קיץ 1959, בתרגום רינה שני ומשה לזר. שירים אחרים, בתרגומי: "עקד לשירה", 1964, "קשת" י"ט, אביב 1963.
- 24 אחד המקרים הטיפוסיים — הסופר פולקה פרידל. ספרו "ידו של ברמינג" תורגם לעברית בידי אביבה חיים, היא הסופרת השבדית ויווקה היימן (שתירגמה, בתוך השאר, מסיפוריו של ש"י עגנון לשבדית), ואירנה גרבל, עם עובד, ת"א, תשט"ו.
- 25 בעברית: "שנים חיים ואחד מת", תירגם ש. הרברג, מצפה, ת"א, 1933.
- 26 תירגום בכתביד, מאת אהרן אמיר, מצוי בהוצאת שוקן.
- 27 "האקסיסטנציאליזם הדני" פירושו — הגותו של סירן קירקגור, הזוכה לתחייה באותו זמן.
- 28 בעברית: "לפני בוא האפילה", תירגם ר. צ'צ'יק, הוצאת פרידמן, ת"א, תשי"ט.
- 29 תוך עבודה על הכנת האנתולוגיה (שארכה שנתיים ימים) שמחתי לראות את האנתולוגיה שהוציא המשורר הדני קלאוס ריפביירק בפישור פ'רלאג בגרמניה (מרס 1963), שמיבחרה דומה במידה רבה לשלי (אם גם מצומצם יותר), אפילו בפרטים.